

BİTLİS'TE DERLENMİŞ ATASÖZLERİ, DEYİMLER, ALKIŞ, KARGIŞ' VE BİLMECELER

HAMZA ZÜLFİKAR

Birkaç yıldan beri Doğu Anadolu'da diyalektoloji araştırmaları yapmak-
tayız.

İlk adım olarak daha önce fişliyerek biriktirdiğimiz ve bu malzeme-
lerden tamamlamaya çalıştığımız "Bitlis Halk ağzından derlenmiş Atasözleri
Deyimler, Alkış, Kargış ve Bilmece" in bir deneme olarak neşrini uygun
bulduk.

Bitlis ili ve çevresi ağzları üzerinde şimdiye kadar Prof. Dr. Ahmet
Caferoğlu'ndan başka kimse durmamıştır.² Bu kitabın 53-108. sayfaları ara-
sında yer alan 55 sayfalık metnin çoğu Ahlat'tan derlenmiş, 13 satırlık metin
Bitlis'e aittir.

Bugüne kadar halk ağzından derlenmiş bu kabil malzeme genellikle nor-
malleştirilerek neşredilmiştir. (Bk. Gaz. II. bk. 7. s.; T. bk. 243. s.; ISA) Biz
kelimelerdeki fonetik hususiyetleri gerekli yerlerde fonetik işaretler kullanarak
göstermeye çalıştık. Kelimeleri yerlerinden oynatmadık, ilin ağız hususiyetlerine
sadık kalarak söylendiği şekilde yazıya geçirdik. Böylece meydana gelen me-
tinlerin hem Türk diyalektolojisine hem de Türk folkloruna malzeme olabile-
cek bir karakter kazandığına, kaniyiz.

Derlediğimiz malzemede, bilhassa atasözleri ve deyimlerde, Anadolu'nun
çeşitli köşelerinden derlenmiş atasözleri ve deyimler ile benzerlik ve ortaklık
gösterenler vardır. Biz bunları bir tekrar sayarak almadık. Daha çok duyul-
mamış ve tamamen bu bölgeye has olarak kalmış olanları tercih ettik. Ancak
aldıklarımız içinde de bazı kelime değişiklikleri ile yakın illerde veya yazı dilin-

¹ Alkış ve kargış kelimeleri için bu bölgede hayırdüa, Leddua sözleri kullanılır.

² Prof. Dr. A.Caferoğlu, Anadolu Ağzlarından Derlemeler, (Van, Bitlis, Muş, Karaköse,
Eskişehir, Bolu ve Zonguldak illeri ağzları), İstanbul 1953, İ. Ün. Ed. Fak. yayını.

de kullanılanlar vardır. Bunları almamızdaki maksat o sözü içindeki değişik bir kelimeyi veya değişik bir ses hususiyetini belirtmektir.

Metinde kullandığımız bilinen fonetik işaretlere ilâveten, bu ile has bazı ses ayrılıklarını gösterebilmek için, basımevinin elverdiği kadar bir kaç işarete daha yer verdik. Bunun yanında (û, ı, k, ğ, a) işaretleriyle gösterdiğimiz sesler için daha ayrı işaretler kullanmak gerekli idi. Gene karışıklıkları önlemek, fazla işaret kullanmaktan doğan külfeti kaldırmak için de mümkün olduğu kadar az işaret kullanmağa çalıştık.

ˆ : Bu işaret, Türkçe ve yabancı kelimelerde, bilhassa palatal l ünsüzünün tesiri ile inceleşen ünlüler üzerine konulmuştur. *âl yağloḥ, tâl tâl-*, bunun aksi de görülür: *kâtîp, helâk dergâh* gibi yabancı menşeli kelimelerin ince a ünlüleri kalınlaşmış ve ünlünün çıkış yeri mümkün olduğu kadar geriye alınmıştır. *helak buryan ol-, katıp, dergah, kari kesbi nedü?* (Mesleği nedir?) *kafır*.

- : Uzun ünlü işaretidir.

˘ : İki kelimenin bir arada bağlı bir kelime halinde telâffuz edildiğini gösterir.

˙ : Bu işaret üzerine basılarak ve kısa bir duraklama yapılarak telâffuz edilen ünlü ve ünsüzü gösterir. (Bk.C.VI. aynı işaret) *ç'ır-, gid'ér, á:(al-)* Sayı adları önem verilerek telâffuz edildiğinde ünsüzler ikizleşmektedir. Ancak vurgulu bir durum da göze çarpar: *sekkiz, dokkuz, yiddi*, veya *sek'iz, dok'uz, yid'i*.

a : Kalın bir a ünlüsüdür. *Ḳal-, rızgar, dergah, heman*.

é : Kapalı e ünlüsüdür: *gét-, ér-, èl, géce,*¹

ˆe : Dilimize Arapçadan geçmiş bu gırtlak kapama fonemi pek belli bir şekilde duyulur: *se'et* (صاعت), *sene'et* (صنعت), *te'rif* (تعريف), *ˆekıl* (عقل),

ˆa : ˆar (عار), ˆalem (عالم)

ˆı : mı'm (معین)

ˆu : ˆumur (عمر), ˆumman (عمان)

ı : Açık i ünlüsüdür. (Bk.C.VI. Prof. Dr.A.Caferoğlu aynı işaret) Yazı dilindeki normal i sesinden ayrılan bir ses değeri vardır. Telâffuzunda dil damaktan biraz ayrılır, ağız boşluğu normal i'de olduğu gibi değil biraz daha aralıktır: *ig'd, sek'iz, bıl-*. Bu ses daha çok boğaz gerisinden çıkar, yani ı ile kapalı e arasında telâffuz edilen açık bir i ünlüsüdür.

¹ Prof. Dr. A.Caferoğlu'nun Anadolu'dan yaptığı derlemelerde kapalı e altı noktalı olarak (Bk. C. VI), Prof. Dr. Z.Korkmaz'ın derlemelerinde (NYA) bu ses üstü noktalı olarak verilmiştir.

ü : Açık u'dur. Telâffuzunda dil sırtının kabarıklığı azalıp dudaklar yuvarlaklığını normal u'ya nazaran biraz kaybetmiştir. Ses daha çok boğaz gerisinden gelir. ü sesine yakın bir sestir: *kûri, getürü, vërü, düğün, yolüne*.

ḥ : Gırtlak titreme ünsüzüdür. Bu ünsüzün telâffuzunda dudaklar açık, dil geriye çekik, dil sırtının arka kısmı yumuşak damağa doğru kabarıktır. Sesin çıkışında, ses telleri düzensiz bir şekilde titriyerek kuvvetli bir hırıltı peyda eder. ḥ sesinin bu sese dönüşü kelime başında yoktur. Kelime ortasında ve sonunda çok görülür: *koḥi toḥmaḥ torpaḥ*.

ḳ : Katı, patlayıcı tonsuz, art damak ünsüzüdür.

k : Art damak ünsüzü olan ḳ'nın çıkış bölgesinden daha geride boğumlanan, tonsuz, patlayıcı bir gırtlak ünsüzüdür. (Tonlu şekli için bak. NYA § 75) *karı, kere, kerḡe*.

ḡ : Bu ünsüz, sızıcı, tonlu bir art damak ünsüzüdür. Yazı dilindeki ḡ (yumuşak g) sesinde olduğu gibi bu seste ünlüleşmiş bir durum yoktur. Bu sesin telâffuzunda ḡ (yumuşak g) ye nazaran daha bâriz bir durum vardır: *baḡ, taḡ, ḡen baḡle-*.

yh : ḳ ünsüzünden dönüşmüş y ve h sesinden ibaret bir sestir. Ökseste kullanılmaz: *eyhmeḡ, beyhle-, üzüh, çeyhmece*.

ñ : Zayıf genizsi ön damak ünsüzüdür: *Yardımcıñ, gelniñ sözi, yüñ* (yapağı)

t : t ile d arası patlayıcı, tonsuz bir ünsüzdür. Kuvvetli bir nefes baskısı altında söylenir: *taḡan, atṭi*.

ˆ : Üzerine konulduğu ünlünün hafifçe yuvarlaklaştığını gösterir. Bilhassa v ünsüzü yanında a ve e ünlülerinde görülür: *vâr, peklevâ*.

Metinleri sıralarken atasözleri ile deyimleri bir arada gösterdik. Prof. Dr. V. Hatiboğlu'nun "Kelime Grupları"¹ adlı makalesinde yaptığı tariflere uyarak atasözü olanların sonuna (A), deyim olanların sonuna (D), koyduk.

Bölgemizde kullanılan bir kısım kelimeler, deyimler zaman zaman baş vurduğumuz Türk Dil Kurumunun "Derleme Sözlüğü"nde ve "Türkiyede Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi"nde yer almamıştır: *ç'al karın*: obur, *bañ*: ezan (DK'ta *bañ*) (*bañle-* DS); *sirin-*: kay-, *sirinpaḡ*: kaygan; *kaḡut yap-*: nуска yap-; *küştüri kur-*: güreş- (DK'ta *küştige sal-*); *sir-* sil-, unut-; *çılvr*: soğan, yağ ve yumurtadan yapılan yemek; *surhala-*: saldır-, kovala-; *irikle-*: aş er-; *beñ et-*: sersem et-; *barını gör-*: semeresini gör-; *bara gel-*: meyve ver-;

¹ V.Hatiboğlu, Kelime Grupları ve Kuralları, TDAY, 1963.

bitiş-: geçin-; *işah*: çocuk; *kurkuşun*: kurşun, *mincoş*: boncuk; *eke büke*: iri yarı; *yanki*: meyilli; *â*: al- fiilinin emri, *â senîñ ossun*; *bêle-ki*: değil mi ya, ya ya, (DK'ta *bolayki*) *tap*: karoseri; *çamaşoş*: arabanın makas bağlantısı; *çirt*: kuş gübresi, bu kelimedenden fiil *çirtle-*; *sêl*: ince ekmek yapmak için kullanılan saç, *tapla-*: sırtını okşa-; *taplama*: bulgur ve et ile yapılmış yassı köfte; *yelçibani*: şark çıbanı; *sañç-*: ısıarak sok- «işağı ilan, (aru) sançdi», *Sancaş*: iğne, ziynet. vb.

Anlamları aynı olmakla beraber bir kısım kelimeler, bölgemizde, sözlüklerde tesbit edilmiş olan şekillerinden farklı olarak kullanılmaktadırlar: *ügür-*: beşik salla- (SDD'de *ügrü-*); *tahunk*: kızak (SDD *tahuk*) *al fel*: hile vb.

Gene İlimizden derlenen, SDD ve DS'nde yer alan bir kısım kelimeler ve deyimlerin sözlüklerde verilen anlamları dışında şu anlamları da vardır: *yarmeçe*: kasaphıkta koyun etinin bir parçası; *salım*: salgın; *ari süli otur-*: temiz, uslu otur-; *kufe*: kova; *örtme*: akıt; *pızır*: kıvılcım; *sursut*- (Bitlis'te *sırsut*- şekli kullanılır): üşümekten mütevellit hüzülüp bir köşeye çekil-; *barhane*: çok şişman (kadın); *şil*: şaşı; *tum-*: nefesi kesil-, nefesi kesilerek boğul-; *sav* yalnız başına kullanılmaz, *söz sav*: haber, dedi kodu.

SDD fonetik alfabe kullanılmaması yüzünden şekil bakımından benzer olup da birbiri ile ilişkisi olmayan bazı kelimeler aynı madde altında toplanmıştır. *puç*: içi boş, içsiz (bk. 79). Bu madde içinde "Yumruğumu vurunca puçu üstüne oturdu" cümlesindeki *puç* kelimesinin bu madde ile ilişkisi yoktur. Bu, *puç*, *poçık* kelimesi olup kuyruk anlamındadır. Nitekim sözlükte bu kelime bu anlamda tesbit edilmiştir. *sivedi*: böyle bir kelimeyi Bitlis'te duymadık. *parmusla*-(SDD) daha çok *parmasla-*; *apo*: (? açu *apa*, ETY, IV.c.) baba anlamındadır. Sözlükte *mama* anlamı verilmiş. *mama* anlamında olan kelime *'apu'*dur.

Metinlerimizde âdaba uymayan kelimeleri seçip atmak yahut noktalıyarak göstermeyi doğru bulmadık. Bunlar nihayet bir ağzı konuşan insanların tabiat ile olan sıkı ilişkilerinden ileri gelmiş olabilir. Bu sözler genel olarak esas anlamlarından ziyade mecazî anlamlarda kullanılmıştır.

ATASÖZLERİ ve DEYİMLER

- 1 Açoğ' etti¹ itlere götüni vèrdi kurtlere. (D)
- 2 Açoğ göte zingile¹, el gülmiye kim güle. (D)
- 3 Adem poğ yeniñ poñuni yimes, bal yeniñ poñuni yer. (D)
- 4 Adi uli², göti² küri. (D)

¹ açğ ét-: kız- (DK'ta açğı tut-); *zingile* (زنگوله) f.: çingirak (FZ).

² uli (<ulu) Bölgenin bir ağız hususiyeti olarak son sesteki yuvarlak dar ünlüler, ünlü uyumlarına tabi olmadan genellikle *i* dir. (Bk. 36).

- 5 Ağedan kız alé, fekirîñ kûrtanını³ tağîdè. (A)
- 6 Ağır taşı kimse ünedemes⁴ (A)
- 7 Ağır ol, batman gelesen. (D)
- 8 Ahşemîñ hêrînnan—se, sabahîñ şerri. (A)
- 9 Aj⁵ karın usgek nalên, ha sahîñ ha sahîñ. (D)
- 10 'Alem üzüyhîñ (sırğedü⁶), bîz üstünde kaş. (D)
- 11 Alen razi vèren razi, sen ne gezèsen ortede belek⁷ tazi. (D)
- 12 'Alem çük oldi ozandi, bîz taşşah oldoş çekildoş. (D)
- 13 Aldi ele saldi dile. (D)
- 14 Altı vayvayli, üsti kelâyli. (D)
- 15 Alece kerğenîñ sözi oledi, dabah⁸ ayınde kar yağerdi. (A)
- 16 Anêsi çihen ağace, kızı tâl tâl gezer. (A)
- 17 Anêmîñ aşı tendürün başi. (D)
- 18 'Arli 'arınnan arlenü, çingîr⁸ giye sellenü. (A)
- 19 'Arsîzi ceñneme atmişlè, dimiş otunum yaştı. (D)
- 20 'Arli 'arınnan⁹ utanü¹⁰, arsız diyè mennan korhè. (D)
- 21 Aş bişti, Heydo¹¹ yétişti. (D)
- 22 Atım at ole, seğbi mat¹² ole. (D)
- 23 At sattıñ, kusûri altimde kaldı. (D)
- 24 Attan indi, eş'ège bindi. (D)
- 25 At atıñ yaninde kale, ya huyünnan ya tüyünnan alü. (A)
- 26 At 'Elinîñ, göt Velinîñ. (D)

³ *kurtan* (کرت) *kurte* (n) a.: gömlek

⁴ *ünedemes* = *oyun-a-t-a-mar> oyn-a-d-a-mas*, u dar ünlüsü düşüyor. -t-~d- iki ünlü arasında, -y- ünsüzünün inceltici tesiri ile kelime ince sıraya geçmekle beraber diptongue özelliğini kaybederek *ün-e-d-e-mes* şekline girmiştir.

⁵ *aj~aç* (acı) -) ç~j geç~geç

⁶ *ısrğa*: küpe (Bk. A.İnan, T.D., Belleten, seri III, sayı 1-2, 43, s.)

⁷ *belek*: alacalı (hayvan) SDD.

⁸ دېڭ a.: meşin, kösele, kösele işle-. Bölgemizde fiil şekli *dabahla-*, bu işin yapıldığı ay ki bu ay ağustos ayıdır. Deri kurutmaya müsait bu aydır. *çingîr*: yırtık elbise (Bk. SDD *fahişe*)

⁹ *n~d* Ablatif eki kalın ünlü ile ekseri -dan> nan

¹⁰ Muzarî (aorist) eki -er-,ur-,ü (uzun) dur-,er ekinin hal eki olan -er ekinden farkı vokalının kapalı e olmayışıdır. Birinci şahıs çoğul eki-ğ (<-ğ) dir *kaş-er-oğ*, *geç-er-oğ*, *al-ur-oğ*. Ahlat'ta birinci şahıs çoğul eki-ğ dir. *gid-er-iğ*. Muzarî birinci tekil ve çoğul negatif eki yalnız ince şekliyle *men* dir. r> n *mer mar> men man* (A.Dilaçar, Azeri Türkçesi) yap-men-em, yap-mes-sen, yap-mes, yap-men-oğ, Ahlat'ta yap-men-iğ.

¹¹ حيدر

¹² mat مات. f. şaşmış, hayran, (astonished; St.)

- 27 Atıñ karni, yigidiñ burni. (D)
 28 Avucünnan taru tökülmes. (D)
 29 Ay mennan bile olsuñ, yıldızın götüne bermah. (D)
 30 Ay işığıne pişto sıh. (D)
 31 Az vârdi cücedan, bu de çıhtı pacedan¹³

B

- 32 Babamın adi Hıdır, elimnan gelen budır. (D)
 33 Baci¹⁴ baci soğannan aci kardeş¹⁵ başımıñ taci. (D)
 34 Baci baciye seve, erini almes, kardeş kardeşi seve arvâdını almes. (A)
 35 Bağme gözüm şaşidü, gör behtim ne yahşidü¹⁶. (D)
 36 Bağ evini bağvan, şar evini seğban¹⁷ etmiş. (D)
 37 Bal var it tiloğünde¹⁸. (D)
 38 Baloh tütenin göti yaş olü. (D)
 39 Bécarene hal helvâsi, bécaremiyene beyhmes helvâsi azdû. (D)
 40 Bermağın kes çıh¹⁹ dışari. (D)
 41 Bizim gelin eldan kaçer, başını örter götünü açer. (D)
 Bi adım gē mañ un adım gelem sañ.
 X 42 Bi nehir²⁰ bi tane bozer. (A)
 43 Bi şeke²¹ et, ümmeti Muhammet. (D)
 44 Bi miskal et, bin 'eyip itürü. (A)
 45 Bi aferine kırh tas sü iç. (D)
 46 Bişirdoğı aş oledi, başımı kiren taş oledi. (D)
 47 Bit yigitte, püre itte bulunü. (A)
 X 48 Biti yehañ, kürdi kapañ²² yavutme²³. (A)
 49 Bittisñ kari göyde kalmes. (D)

¹³ Pencere

¹⁴ baci kız kardeş, SDD.

¹⁵ tñ, dñ; tır (Bak. 92)

¹⁶ r ünsüzü son seste ekseri duyulmuyor: yahşidü, azdû, komemişlê, alü.

¹⁷ bağvan (باغبان) f. b> v; / شعبان a.

¹⁸ tiloh, tulum, tuluk

¹⁹ k> h değişmesine pek çok misal vardır: çıh-, cırah, ışıh, tavoh, çaroh,

²⁰ Nehir: e. hayvan sürüsü; sabahleyin şehrin veya köyün bir meydanında toplanan hayvanlar, nahırçı denen bir çoban tarafından alınıp dağlara götürülür. Akşam getirilir. (Bk. LErz.)

²¹ (شق) a.: yarım

²² Vurgu tesiri ile yehañ 'yakana', (Dativ) kapañ 'kapına, konşañ, başañ, sañ, mañ, atañ, anañ, neyañ 'neyine'.

²³ yavutmak: yanına götürmek, yaklaştırmak; LÇğ.

- 50 Boş ite menzil olmes, gezer İrani, Turani. (A)
 X 51 Böyühlê bi şeyi kepeğinde komemişlê. (A)
 Böyüh dime başañ gelü.
 52 Bırdan sıher, burdan yaler. (D)

C

- 53 Cum'e sütünü vërü, pişigini²⁴ de ardinnan saler. (D)
 X 54 Culhe²⁵ kefinsiz ölü. (A)

Ç

- 55 Çaptı²⁶ kebab koşsüne, bahtı eşeg dağlenê. (D)
 56 Çay görmeden çemirlendi²⁷. (D)
 57 Çaye vurdi boğulmedi, arhe vurdi boğuldi. (D)
 58 Çırağ dibine işiğ vërmes. (A)
 59 Çoh süleme arsız olü, aj sahlleme hırsız olü. (A)
 60 Çölmek dimiş dibim altundü, çömçe dimiş men hardan²⁸ gelërem. (D)

D

- Dili yohtu ki dilcegi ole. (D)
 61 Değirmanı itirmiş şakşakını²⁹ aryê. (D)
 X 62 Delünün değirmanni³⁴ Allah dönderü. (A)
 63 Deyme gelmüñ³⁴ çerhine, dönsüñ evine berhine. (D)

E

- 64 'Eba³⁰ altınnan baba ölçe³¹. (D)
 65 'Ehmek odü dünya için gem çeğer, kim bilü kim kazanü, kimler yer. (D)

²⁴ pisik, kedi; LO.

²⁵ (جله) a. çul dokuyan, dokumacı.

²⁶ çap- koş- v.

²⁷ çemren- (Osm) siva- (Padloff sözlüğü III, c.) Bu kelime İlimiz ağzında çemir-le-, çemir-le-n-, iki şekilde kullanılır. SDD'de çemrile-, çemle-, çemremek şekillerinde tesbit edilmiştir.

²⁸ kara> hara> hare, haredan> hardan

²⁹ şakşak: ses taklidi bir kelimedir. İptidaî bir değirmende değirmen taşı üzerine yerleştirilmiş, 25-30 cm. boyunda, anbardan gelen buğdayı belli bir miktar ile değirmen taşının deliğine aksamını sağlayan alet. Bu aletin değirmen taşı üzerinde, taşın dönmesi esnasında çıkardığı ahenkli ses.

³⁰ 'eba: yünden yapılmış palto.

³¹ baba ölç- v.: bir kimsenin arkasından o kimsenin göremeyeceği bir şekilde nefret ve kin hisleri ile bir veya iki elin baş parmaklarını bir an için açarak tutma, hareketinin adıdır. Daha çok kadınların yaptığı bir harekettir. Bu hareketi kadın asıl düşmanına yaptığı gibi o an için kızdığı çocuğuna da yapar. baba çıh- baba tut- için bak. SDD. Bölgemiz, buna benzer meram anlatan mimikler bakımından zengindir.

- 66 Eldan gelen öyün olmes, öyün olse toyum olmes toyum olse vaḥdinde gelmes. (A)
- 67 El oḡli baldır dostı baş düşmanı. (D)
- 68 El eli yıḡer el de üzi³². (A)
- 69 'Elo ğemsiz pılav yimes. (D)
- 70 'Eli papen gelini, çayde çapen gelini, gece çıraḡ tüketü, gündüz pıvauç ipratü³². (D)
- 71 El atıne binen tēz iner. (A)
- Er didim geldim, hu didim geldim, biledim beledi, poḡ yidim geldim.
- 72 Erim çibin ole, ko tuvarde ole. (D)
- 73 Erim it ole, getürdoḡı et ole. (D)
- 74 Erkek sēl, kadın kum. (D)
- 75 Erenner³³ öz canıne du'a etmiş. (D)
- 76 Esgi düşman dost olmes, it derisi post olmes. (A)
- 77 Eşege didilē gerdan kır, kuyroḡünü kaldırdı m'erifetini gösderdi. (D)
- 78 Eşine eşine, çıḡtı ocaḡ başine. (D)
- 79 Eşşegüñ³⁵ 'ehmeki odü, peklâvâdan³⁶ pay umer. (A)
- 80 Eşşegi toye çağırmişlē, ya sü esḡükdü ya oḡun. (D)
- 81 Eşşeg bilmedoḡı oti yende, başi gēcalü. (A)
- 82 Eşşegi sureñ ossuroḡune katlenü. (A)
- 83 Et ne keder leḡer³⁷ ole, eyhmegüñ üstündedü. (A)

³² ünsüz türemesi. u-rus, h-avli, ekseri, ı,ı,u,ü dar ünlüleri önünde, y türeme ünsüzü almayanlar: iprat-, üsküf 'yüksük, iur-, ut-, iler 'yular, ilan, ilangaç 'yengeç', iraḡ, örek, üyhle-, ük, üz, üz-, tsgek, ut uve, yigirmi>girmi fakat esir>yesur.

³³ nl~nn, anne-

³⁴ gelin-iñ>gelnuñ, deḡırman-ı-nı>deḡırmanni.

³⁵ ikizleşme (gemination) eşşeg, ossuroḡ, yeddi, sekkız, dokkuz, sakkal, ottuz, bekkal, çekkal, beccah, hemmal, poççik.

³⁶ Bölgeimizde ünlü uyumları oldukça karışıktır. Dil benzeşmesi (assimilation palatale) bakımından: kalın ünlülerden sonra ince ünlüler gelebiliyor. babasi, oredan, geldoḡıñan sure, ati, mi-sallerinde görüldüğü gibi, dil benzeşmesine aykırıdır.

Bu cümleden olarak -i,-si mülkiyet eki, -i akkuzatif eki, -e datif eki, -di, -ti şuhudî mazi eki, -mes muzari negatif eki, -de -te lokatif eki dil benzeşmesi bakımından hususi bir hal arz eder. -i,-si mülkiyet eklerinin kalın ve yuvarlak şekilleri yoktur. özi, kızi, hanımloḡı, burni, oti, yarisi, tavohleri. Bu ekler iç ses durumuna düşünce i olur. kepeḡini, dibini.

-i akkuzatif ekinin kalın ve yuvarlak şekli yoktur. öziñi, sancıyı, erini, evini, yatoḡı uyandır-. -e datif eki, -di, -ti şuhudî mazi eki, -mes muzari negatif eki, -de, -te lokatif eki de böyledir: alıñe, yolıñe, tavoḡe, işaḡe, çıḡtı, aldı, attı, bıraḡtı, oldi, almes, tökülmes, tuvarde, alıḡe.

-tan, -dan>nan ablatif eki ile -mah -mak mastar ekinde hep kalın ünlülü şekiller kullanılır: çomşedan, mennan, karidan gezmaḡ, inmaḡ.

³⁷ leḡer (لَغَر) a. zayıf

- 84 Et kanli, iḡit canli. (D)
- 85 Étme kulañ, gelü yolañ. (D)
- 86 Eyaḡıñıñ şekkali³⁸ başine sışrē. (D)
- 87 Eyhmek bulmes yimaḡe, atli gider sışmaḡe. (D)
- 88 Eyaḡıme yēr ēdem, baḡ başañ neler ēdem. (S)
- 89 'Eynat etti itlere, götüni vērdi kurtlere. (D)
- 90 Eyranım olsuñ çibinim Beḡdattan gelü. (A)
- 91 Ezmeye düşti, buzmaye düşti, çatlaḡ tapan cizmeye düşti. (D)

G

- 92 Geçı düşmiş can derdine, kesap düşmiş pi³⁹ derdine. (D)
- 93 Geç geldi tēz alişti (D)
- 94 Geçme nāmerd körpisinnan, ko aparsın⁴⁰ sü seni, yatme tülki kölgesin-de, ko yisin aslan seni. (D)
- 95 Gider bağler mévesi, kalü üzler keresi. (A)
- 96 Göti yēre yeḡinnan her gelmes. (A)
- 97 Göt, menan bile gelme, keser aterem. (D)
- 98 Günürtedan⁴¹ günürteye, sırfesi gelmes orteye, ezani yoḡttı anniye, ħorozi yoḡttı banniye⁴¹. (D)
- 99 Gün gider keda gētmes. (A)
- 100 Güneş ole kimseniñ üzüne virmes. (D)
- 101 Güvenme vārloḡe, düşersen tarloḡe. (D)

H

- 102 Hekim hekim deḡü, başine gelen hekimdü. (A)
- 103 Helvâ şirin nefis kaḡır. (D)
- Helvâsi kozi birine osuroḡı tozi birine. (D)
- 104 Henek⁴² henek, sore olü degenek. (D)
- 105 Her kuş öz refinan⁴³ üçer. (A)
- 106 Herkesiñ yoruldoḡı yerde, ḡan yapmezle. (A)

³⁸ şekkal (شكّال) ? çok gezen kadın, eski yıpranmış ayakkabı.

³⁹ pi (پي) f. iç yağ

⁴⁰ al-ıp bar->apar-

⁴¹ gün-orta>günürte-, banla->banna-: öt-

⁴² henek: şaka

⁴³ ref (رف) f. burada grup anlamında

⁴⁴ gel-ende: -ınca, (-dğı zaman) anlamında bir gerundiyum

- 107 Her gelen sü kütik getirmes. (A)
 108 Her gelen bize benzer, bizimki de eşşegünkine. (D)
 109 Her işte konşan, her gele başan. (D)
 110 Hesteloğ girende han kapisi, çıhinde ine delügi. (A)
 111 Heydo yidi kaldı iti. (D)
 112 Hırsız evdan ole, taneyi pacedan üçürü. (A)
 113 Hırsız bize gelende⁴⁴, ay ışığı sabahe kalü. (A)
 114 Hizan ne kanun vâre ne nizam, gece yat gündüz ozan⁴⁵. (D)
 115 Hiyanın başı tatlı olü. (A)

İ

- 116 İçi meni yaher, dışı eli. (D)
 117 İki camuş aresinnan gece, bi çüt çaroğ çıkarü. (D)
 118 İki koç başı bi kazande keynemes. (A)
 119 İki delüye bi 'ekilli. (D)
 120 İlân egülü bügülü delüğünü tanü. (A)
 121 İnsan vâre ki konuşende gül biter, insan vâre ki konuşmiye daha yaşsi, insan vâre ki eşşeg onnan daha yaşsi. (D)
 122 İnsan ite taş atende eyesinnan utanü. (A)
 123 İştmiş Hırasande hali tohunê, enni ozunni bilmê⁴⁶ (D)
 124 İşağê⁴⁷ iş ardine düş. (D)
 125 İt 'erebe kölesinde yatê, diyê gıra öz kölgesidü (taldesidü). (D)
 126 İt urer kervan geçêr. (A)
 127 İt demirçi tükenine göre ne aparü. (D)
 128 İt yatağında eyhmek üfağı. (D)
 129 İt ağzınnan deniz heram olmes. (A)
 130 İtiñ sözi ole göydan peklâvâ yağêr. (A)

K

- 131 Kañenüñ yerini, ölenüñ arvadını alülle. (A)
 132 Kapide kürküm şişê, evimde poğum bişê. (D)
 133 Karnindeki kazidan, eli eyağı tazidan. (D)

⁴⁵ u>o, ugr>ogur, uzan>ozan-, uzun>ozun bunun aksi de olur. u>onbeş>unbeş, ö>e, öğle>evle, öyle>êle, gövde>gevde.

⁴⁶ hal (present) eki, Bitlis'te -êr-,ê- dir. al-êr-em, çığ-êr-sen, çığ-ê-sen, öl-êr, öl-ê, öl-ê-roğ, Bitlis'in kazası olan Ahlat'ta bu zaman eki -ir-dir. -êr üzerine gelen birinci şahıs çoğul eki -oğ (<-ik) dur. yat-êr-oğ, Ahlat'ta ise -ih ve -ik dir, yat-ir-ih, gid-ir-ik (bk. 10)

⁴⁷ işağ: çocuk, bale.

- 134 Kar eden 'ar etmes. (A)
 135 Kari küreyhtan atellê, kereyi miskaldan tartellê. (A)
 136 Karıncemü ahi karınceye kalmes. (A)
 137 Kar yağmış eyehler üşye. (D)
 138 Kaşohtan topliyem, çömcedan dağidesen. (D)
 139 Kaz kazidan, taz tazidan, kel tavoğ de öz hırozidan. (D)
 140 Kazdan tavoğ bi yımırte êde, tavoğün göti patler. (A)
 141 Keçel derman bule öz başine sürter. (A)
 142 Kere kabah ç'illidü⁴⁸, Kişmo⁴⁹ bizde yerlidü. (D)
 143 Kereyi yağmış üzümê, 'eyneyi vermiş elime. (D)
 144 Kembersiz toy olmes. (D)
 145 Kerğedan gezemüñ dimdigi⁵⁰ poğde olü. (A)
 146 Kimse dimes eyranım tırştü. (D)
 147 Kim kimidan keçel de öz birkidan. (D)
 148 Kırğdan sore muğare hoş geldin Bayrem ağı. (D)
 149 Kırğ herebedanse bi şenlik. (D)
 150 Kırğ eşşegdan Kope inmes. (D)
 151 Kırğ kadının 'ekli bi tavoğün başindedü. (A)
 152 Komşi komşiye bağı, görüne⁵¹ çırağ yağı. (A)
 153 Komşi komşinin küllüne muhtaştü. (A)
 154 Kır⁵² evlat yaman⁵² komşi, olmiye daha yaşsi. (A)
 155 Kır ne ister iki göz biri egiri biri düz. (D)
 156 Kır kore diyê çırtliyem gözañ. (D)
 157 Kır cevizi bizdan çıhmedi çuvaldızdan. (D)
 158 Kır Allahe nice bağı, Allah de one êle bağı (A)
 159 Kır bazare varmesin, korsüz bazar olmesin, torpağı aleñ başine fekir sateñ neylesin. (D)

⁴⁸ çil: yeni filizlenmiş ekin, hasır yapımı için kullanılan bitki, çillen-: yeşermek, zillen şeklinde Kadiri'de; 'çil at-: uzun zaman rutubetli bir anbarda kalan soğan ve benzeri kuru bir bitkinin yeşillenmeye başlaması. (soğanlar çil attı) Diğer anlam ve türevleri için bk. SDD. "çil, cillen-" Radloff Sözlüğü III.c. ve Türkçe Sözlükte verilen çil kelimesinin anlam ve ses değerleri bakımından yukarıda verilen çil kelimesi ile bir ilişkisi olmasa gerek. Bu husus ayrıca incelenmesi gereken bir konudur.

⁴⁹ Kışmış, kadın ismi

⁵⁰ dimdik: kuş gagası SDD. Bitlis'te mecazi anlamda burun "Bir bölük athlar çemende otlar, va'desi gelende dimdigi çatlar" (pamuk) bk. AEd.

⁵¹ gor (گور) f.: kabir, mezar. Bu kelime bölgemizde nefret duyulan veya lanetlenen bir ölünün mezarı için söylenir.

⁵² ö>o kör>kor; yaman burada, kötü anlamındadır. Açık göz, cesur anlamları da vardır.

- 160 Kürt kürt ge meni yırt. (D)
 161 Kürt oldise evliya, kome gele havliye. (A)
 162 Kurban olem tipiye tolendire getire kapiye. (D)
 163 Kuyroḥ yimes göte yeḥindü. (D)
 164 Kürttan paşe ağaştan maşe. (D)

M

- 165 Malle evmnan aş, kor gözünnan yaş. (D)
 166 Malle malleye öğüt vèrû, malle özi göt vèrû. (D)
 167 Malîmi it yidi, yeḥemi bit. (D)
 168 Man yoḥ içine poḥ. (D)
 169 Man baḥ ne ḥaldeyem yare baḥ ne sallene. (D)
 170 Men ⁵⁴ umerem bacımnan, bacım ölü acınnan (D)
 171 Mızrahdan poḥ bîrnîne yêtişme. (D)
 172 Men seni çoḥtan eledim epsedim ⁵⁵. (D)
 173 Mende de vâḥ sende de vâḥ, zerre kede kilde de vâḥ. (D)

O

- 174 Olende ḥat ḥat ater, olmiyende aj yater. (D)
 175 Oruspiniñ yimîni ḥerebeyi görene ⁵⁶ kededü. (A)
 176 Osuren göte arpe eyhmeḡi mahane ⁵⁷. (D)

Ö

- 177 Öküz çırıldemedan ⁵⁸ erebe çırıldê. (D)
 178 Öliye başi üstüne ⁵⁹ ağlenü. (A)

⁵³ tolându- geri çevir-.

⁵⁴ men: birinci tekil şahıs zamiri, Bitlis ilinin merkezinde hep *men* dir. *Ben* şekli hiç kullanılmaz. Ahlat'ta ise *men* ve *ben* karışık kullanılır. *meni*, *man*, *mende*, *mendan*, *menim*.

⁵⁵ epse: yassı bir tepsi içinde bulgur, pirinç gibi hububatın yabancı maddelerini ayıklamak için tepsiyi aşağıya yukarıya doğru ahenkli bir şekilde hareket ettirip (elips bir yörünge çizerek) bu yabancı maddelerin tepsi önünde toplanmasını temin etmek işi *evsele*-, *evse*-, *efser*-, *evserle*-, *evsiver*-, *evsen*-, *efsecek*, *evis*- şekil ve türevleri için bk. SDD.

⁵⁶ gör-ene (kede) -ıncaya kadar anlamında bir gerundium (bk. 44 -ende)

⁵⁷ mahane (ألف) f. b> m. *boncuk*> *mincoḥ*

⁵⁸ ç'ırıl-de-, bir ses taklidi kelimeden -de- ses taklidi fiil eki ile yapılmış bir fiil. *tingilde*-, *çingilde*-, *zingilde*-, *ankırde*: anır.

Bölgemizde kullanılan *çır*-, *çırıl*-, *çırmaḥla*- fiillerinin yukarıda verdiğimiz *çırıl-de*- fiili ile ilişkisi yoktur. *çır*:- yırt-, *çırıl*:- yırtıl- y> c. Bu fiilden bir sıfat ve isim: *çırırḥ*: patavatsız usul adap tanımayan, her yere girip çıkan, açık göz anlamlarındadır. *çırmaḥla*- fiiline gelince tırnakla yırtmak anlamındadır. *cırnak*: tırnak (Urfa) SDD. *çırmaḥla*-> *çırnakla*-> tırnakla- tır. *cırmaḥ* (*çırnak*)-tırnaḥ, *çırmaḥ*, *yırtmaḥ* isim ve fiil şekli bölgemizde bir arada aynı anlamlarda kullanıldığı dikkate değer.

⁵⁹ başi üstüne: vaktinde

- 179 Örtili kapi selâmet, açoḥ kapi melâmet. (A)
 180 Özini bilmiyen çavuşler, sıçer poḥni avuşler ⁶⁰. (A)
 181 Öyün bilmiyen kız diyer yerim tardı. (A)

P

- 182 Pişige didim poḥuñ dermandü, orṭi basdi. (D)
 183 Poḥ yêniñ kaşoḡi bile olü. (D)

S

- 184 Sandoḥteki sırtıme, sebetteki karnîme. (D)
 185 Sen aḡe men aḡe bu ineḡi kîm saḡe. (D)
 186 Senkini çıkar menkini soḥ men yolçiyem gidërem. (D)
 187 Serçe degü serini vërem, kerḡe degü kerini vërem, men bi öküzüñ neyî-ni vërem. (D)
 188 Sıçanıñ sidiginiñ deryaye faydesi vâḥ. (A)
 189 Sıçan delügüne girmes, sekevêli ⁶¹ kuyroḡune bağlê. (D)
 190 Sofi soḡan yimes eline gêçe kaboḡuni komes. (A)
 191 Soredan görme gavordan dönme. (A)
 192 Söyme ḥızmakar babami, söymiyem aḡe babañ. (D)
 193 Söz gelü sözi getürü (A)

T

- 194 Taḡ ne kede üsgek ole üstündan yol geçer. (D)
 195 Taḡdeki gelmiş, bağdekini sürê. (D)
 196 Taş degene bellidü. (A)
 197 Tayi kaldürü, emi saldırü. (A)
 198 Tereziniñ toḥṭi ⁶² vâḥ, her bişeniñ vaḥṭi vâḥ. (A)
 199 Tırnaḡiñ vârsa öz başiñ kaşı. (D)
 200 Tülki tülkiye, tülki-de kuyroḡune emir edê. (D)

Ü

- 201 Üş gün Ḥeno bëzenü, kilini çeker ozanü. (D)
 202 üşte gelen üsteler, evi berḡi desdeler, altteki ya ölü ya ḥeşteler. (A)
 203 Üz vërdoh 'Eliye 'Eli sışdi ⁶¹ ḡaliye. (D)

⁶⁰ avuş> avuş, muḥtaş (أحمر a.) muḥtaş, sıç> sıç- ağaş> ağaş.

⁶¹ sekevêl: çalılardan yapılmış büyük boy süpürge (bk. LErz sakavul).

⁶² toḥṭ: elli dirhem, ekseri yün ve iplik tartısıdır. (Bk. LErz) (SDD. terazi)

V

- 204 Vâr evi kerem evi, yoh evi verem evi. (D)
 205 Vêrdoği mankur, soğtoği ankur. (D)
 206 Vêriñ yisiñ beyhleyiñ ölmesiñ. (D)

Y

- 207 Yalançi düz yoldan şaşmış, toğrusi tağler aşmış. (A)
 208 Yater mal eyesi, kaşer oğul babası. (A)
 209 Yaten aslandan—se gezen tülki. (A)
 210 yên bilmes, toğriyen bilü. (A)
 211 Yetim güler, yanniş güler. (A)
 212 Yimedim aşınnan kor oldum tütünüñnan. (D)
 213 Yoğurt töküle yeri kalü eyran toküle neyi kalü. (A)

ALKIŞLAR

- 214 Aşen süler⁶³ kimi 'umrūñ ozūn ole.
 215 Allah aneli babalı böyüg éde.⁶⁴
 216 Allah irağ éde.
 217 Allah canañ sağloğ vère.
 218 Allah 'eklîmi alene kedêr canımı aledi.
 219 Allah göynüñdeki muradı vère.
 220 Allah üzañ bağti.
 221 Allah üzañ herli kapiler açe.
 222 Allah canımı ale; nâmerde mülhtaş étmiye.
 223 Allah helal süt emmişe düşüre.
 224 Allah mî'mîñ ole.
 225 Allah ele eyağ düşürmiye.
 226 Allah kedad⁶⁵ belâdan sahlîye.
 227 Allah yardımcıñ ole.

⁶³ u ~ ü, su ~ sü, ü ~ ö, büyük > böyüg

⁶⁴ Temenni (desideratif) ve iltizam (optatif), fiile -a, -e ekleri getirilerek yapılır. giy-e-m, giy-e-sen, al-e, birinci çoğul şahısta giy-a-ğ, gör-a-ğ hep kalın a ünsülü hakim. Ahlat'ta ise giy-e-ğ, gör-e-ğ.

⁶⁵ (قضا) a.

- 228 Allah komşiloğtan esgük étmiye.
 229 Allah esgükloğūñ vermiye.
 230 Allah yatoğūñ ardine uyanoğ⁶⁵ salmiye.
 231 Elleriñ yeşil ole.
 232 Eliñ atesen torpağ altun ole.
 233 Ellerañ sağloğ.
 234 Evlatleriñ gününü göresen.
 235 Fâtme anēmize konşı olesen.
 236 Hızreti Hızır imdadañ yetişe.
 237 Kedañ⁶⁵ alem.
 238 Kedañ belâñ topliyem, Hösür çayinde çerheliyem.
 239 Kurban olem sañ.
 240 Murad edesen, gün göresen oğul (kız).
 241 Oğurli kademli ole.
 242 O yani şüşe bu yani şüşe elime bi helal süt emmiş düşe.
 243 Ölüñ canne dege.
 244 'Ömrüñ uzun ole, toyüñ güzüñ ole.
 245 Rehmet ölmişañ.
 246 Saçıñ sakkalın ağare.
 247 Tırnağın taş deymiye.
 248 Toyüñ toyloğūñ görem.
 249 Üzüñ ağ ole.
 250 Yiddi oğuldan bi sırfeye oturesen.
 251 Yiddi kat şaran⁶⁷ taşesen.

KARGIŞLAR

- 252 Adıñ saller altınnan gele.⁶⁸
 253 Alıñ yeşiliñ üstan töküle.

⁶⁶ uyanık > uyanıñ > uyanoh, yatık > yatıñ > yatoğ, baloğ, gelinloğ kelimelerinde görüldüğü gibi h yanında bulunan dar ünlü (ı) yuvarlaklaşıp o oluyor. Çekime girince h tonsuz ünsüz iki ünlü arasında tonlulaşıp ğ oluyor: baloğ, yatoğ, gelinloğ.

⁶⁷ şaran: dizi altın

⁶⁸ temenni, emir anlamındadır (bk. 64)

- 254 Ağbetim⁶⁹ başaň.
 255 Aň diyesen bi parçe eyhmek diyesen.
 256 Aň diyesen kan kusesen.
 257 Ataň anaň gor be gor ole.
 258 Baba çıhe şıklân⁷⁰.
 259 Babamıň yan taşıne.
 Baş'ın yē.
 260 Başın üçünde beyaz tuman⁷¹ görmüyesen
 261 Bayrem günü et bulmiyesen; ç'ingir⁷² çiyniyesen.
 262 Behtin puluç⁷³ ole hesretin çük ole.
 263 Belân eyağın altınnan bulesen.
 264 Bé_mürad ölesen.
 265 Boynun altaň kale.
 266 Böyüg olmiyesen.
 267 Boyun boştan arhi ole.
 268 Cennet üzi görmiyesen; Cehnem ataşı yeriň ole.
 269 Cigerin ağzaň gele.
 270 Cuvan devrilesen.
 271 Ç'al⁷⁴ be_ç'al olesen.
 272 Êle bi dert alesen tavoş cücesidan, zêştan⁷⁵ kondağidan⁷⁶ havaraň gele.
 273 Êle bi dert alesen dermanın bulünmiye.
 1 Etaň düşesen.
 274 Evin başaň kambağ⁷⁷ ole.
 275 Eyahte turesen etlerin yere töküle.
 276 Eyeň it goründe yate.

⁶⁹ (عاقبت) a.

⁷⁰ (شكل) a. şekil, yüz—

⁷¹ iç donu

⁷² çingir: et makinasında kıyıma gelmiyen derimsi e; yırtık pırtık kumaş.

⁷³ puluç: cinsî yaklaşma gücünde bulunamayan TS.

⁷⁴ çal (چال) f. çukur FZ mezar anlamında

⁷⁵ zêştan (زاستن) f. doğurmak. Bu ağzda "doğum yapmış kadın"

⁷⁶ havar (خبر) a. cüce-si-dan, kondağ-i-dan: pronominal'n yok. Burada dan ekleri ile anlamındadır

⁷⁷ kambağ (كم بخت) kem + baht? f.a. şanssız, kötü baht.

- 277 Eymegin pıçoç⁷⁸ ole hesretin bi çük ole.
 278 Gidişin ole dönüşün olmiye.
 279 Girmidört se'etin derdine gelesen.
 280 Gor_be_gor olesen.
 281 Gözün puç⁷⁹ ole.
 282 Göründe tiğ oturesen.
 283 Gün bulesen gün yesen.
 284 Halaşor başaň töküle.
 285 Hek diyesen hek imdadaň yetiše.
 286 İcin taşın töküle.
 287 İki gözün avucüme ahe.
 288 İki gözdan 'emma olesen.
 289 İki yeheň bi areye gelmiye.
 290 İnim inim inliyesen.
 291 İsi yatesen soğuş kaşesen.
 292 İtnan 'elamete, kurttan kıyamete kalesen.
 293 Kanaň tezek toğrene.
 294 Kere çarşembeye rast gelesen.
 295 Kere başaň gele.
 296 Kitor kitor olesen.
 297 Kızıl kurt yiyesen.
 298 Kıyamet gününde elim yeheñde ole.
 299 Leçeğim⁸¹ başaň⁸² ole.
 300 Muradın gözünde kale.
 301 Miratın⁸³ kale.
 302 Parçe parçe olesen.

⁷⁸ pıçoç: en ince bulgur. Bundan biraz daha iri olan: sumundur; döyme: Aşurelik buğday; şiş: Aşurelik buğdayın el değirmeninde ufaltılmış şekli.

⁷⁹ puç: (پوچ) f. boş, içsiz. FZ

⁸⁰ halaşor: Bol kıvılcımlı kül

⁸¹ leçek: (لچك) f. baş örtüsü FZ.

- 303 Pırşak⁸⁴ ole.
 304 Püşkül⁸⁵ yaresi tökesen.
 305 Pungalın⁸⁶ tağıle.
 306 Sen mañ étün; İşahleriñ de sañ éde.
 307 Sütüm sañ heram ole.
 308 Sürün sufetiñ⁸⁷ tağıle.
 309 Tağler başı yerin ole.
 310 Talın budağıñ devrile.
 311 Tırnağ bulmiyesen.
 312 Toğ yıdoğün bayrem günü ole.
 313 Torpağ⁸⁸ başaň.
 314 Üzün töküle.
 315 Üzün o yane tıppanıñ bu yane.
 316 Virucuñ atli gele.
 317 Urtün uveñ yıhıle.
 318 Yatoguñ ardıne uyanogı salmiye. (Dua'dır)
 319 Yatağ zarıncısı olesen.
 320 Yiddi sene tul kalesen; Sekizinci sene bē_murat gidesen.

BİLMECELER

- 321 Açıldı sandoğ, töküldi findoğ. (Keçinin pislemesi)
 322 Ağzi açoğ 'elamet, dibi kızıl kıyamet, yaş yaş vırdım kuri çıhtı, pëgem-bere selâvat. (Tandır ve Kalın=tandır ekmeği)
 324 Alçağ tımdan kar yağır. (Eleğ)
 325 Alece⁸⁹ mēzer meğleyi gezer. (Kedi)
 326 Allenü morlenü, hanım kimi sellenü. (Domates)
 327 Allah yaper yapısını, piçağ açer kapisini. (Karpuz)

⁸² baş-ın, göz-ün, el-ın misallerinde görüldüğü gibi isimlere gelen mülkiyet ikinci tekil şahıs ekinden sonra akkuzatif eki kullanılmaz baş-ın kes-, el-ın uzat-, datif eki isteyen fiillerle kullanıldığında baş-añ kurban, üzañ, eloñ sağloğ, gözañ, ölmışañ rahmet şekillerine girer. (Bk. 22)

⁸³ mirat: meret

⁸⁴ pırşak: (f?) virane

⁸⁵ püşkül: (پشگل) f. koyun keçi gübresi, bu ağzıda bu anlamda olduğu gibi şeklen bu gübreyle benzetilen büyümüş yara anlamında da kullanılır.

⁸⁶ pungal: fol (e.) (Armenian-Englsh D. pungal: nest-egg)

- 328 Asdım kazan basdım kuyroğ, kazan eridi, kuyroğ⁹⁰ kaldı. (.....)
 329 Altı mermer üstü mermer içinde bi hanım terler. (Dil)
 330 Babam her gece bu kedē⁹⁰ soğmiye yatmes.⁹¹ (Kapı sürsüsü)
 331 Bağlerem gider, açerem turer. (Çarık)
 332 Başı benzer erüğe, tıp tıp éder delüğe. (Havan)
 333 Başı sellenü, dibi sellenü. (iğ)
 334 Beyleri attan indirü. (çiğ)
 335 Biz biz biz idoğ, yüz bin çeşit kız idoğ, gece oldı düzüldoğ, gündüz oldı silindöğ. (Yıldız)
 336 Bizim evde vār bi kuyı, kuyiniñ içinde süyi, süyün içinde ilān, ilāniñ ağzinde mercan. (Lamba)
 337 Birde vırer kalici, Helepte ünēr üci. (Yıldırım)
 338 Bi sinide iki baloğ, biri isi biri savoğ. (Ay-Güneş)
 339 Çarştan aldım kırmızı, evde oldı kepkere. (Çöplek)
 340 Çarştan alınmes, mendile koyulmes, onnan tatlı bişē olmēs. (Uyku)
 341 Çarştan aldım bi tene, evde oldı bin tane. (Nar)
 342 Dışarısi deridü,⁹² içerisi tarüdü. (İncir)
 343 Ettan kenter altun tarter. (Kulak)
 344 Fini fini fincan içi teli mercan. (.....)
 345 Göydan düştü, yere yapıştı. (Ad)⁹³
 346 Gelür leyla, gider leyla, tek eyağ üstünde turer leyla. (Kapı)
 347 Hanım uyandı came tayendi, cam kırıldı kane boyendi. (Nar)
 348 Helemes Melemes, ocağ başına gelemes, gelede turemes. (Yağ)
 349 İki kulağınnan tutum, dibine kadē soğtım. (Çizme)
 350 İl idi, il idi, aşağı kapiniñ kilidi, yassidan sure bize gelen kim idi. (Uyku)
 351 Kere eşeg poççığı tuvarde. (Soba)

⁸⁷ sur sıfet (صفت صورت)

⁸⁸ torpağ<toprak. Metathese olayına tabi olan bölgemizdeki diğer bazı kelimeler: arvat<avrat, sofra~sırfe, terciibe< tecrübe, çölmek~çömlək, körpi<köprü, kirbit<kibrüt, kirpik~kiprik, bıhçı<bıçkı, çiğzi<çizgi, üsgur~öksür-, örgen<öğren-, dağme<damga, rızgar<rüzgār, yarpağ<yaprak, terpen<depren-, perheç<bakraç, devriş<dervēş, eşgi<ekşi kayrole~karyola, üsküf<yüksük yükses> üşgek (A.A.ğ M.G., T.D.M.)

⁸⁹ alece: renkli, mēzer: kuşak yerine bele bağlanan bohça

⁹⁰ bu kede: (Bu kadar) sözünü derken bir eliyle de bileğini tutar. kuyroğ: Koyun kuyruğu

⁹¹ maz, mez> mes yalnız ince şekli kullanılır.

⁹² sarıdü, tağdü, deridü, yaştü ince ve kalın ünlülü kelimelerden sonra hep: tū dū<-tur

⁹³ bunun ne olduğunu bilemiyenin verdiği bütün cevaplara "ona da yapıştı, ona da yapıştı" diyip karşındakini oylar.

- 352 Kere deve girmes eve, kes başını gırsın eve (Şemşiye)
 353 Killi ağzını aştı, kılsız içine kaştı. (Çorap-Ayak)
 354 Kur'ande mimsiz, heyvande dilsiz. (Kevser) suresi¹⁰⁰ balık
 355 Kop⁹⁴ kaşoş tuvare yapuşoş. (Burun)
 356 Mañ bañer, sañ soñer. (Kaşık)
 357 Men giderem o gider, erhem sire ıngilder⁹⁵. (Saçloş=sac bağı)
 358 Men giderem o gider, öğüm sire ıngilder. (Sakal)
 359 Mesel mesel māliki, oğlı kızı uniki mesel begüñ arvadi, meni gördi ağledi.
 (saat)
 360 Min min minare, yeşil kênare, Allahıñ kudreti, bu seneniñ milleti. (Taze fasülye)
 361 O yani çeper⁹⁶ bu yani çeper içinde bi atli çaper. (göz)
 362 Otorem öğañ, üydürem delügañ. (Sandık)
 363 Sohtum küştı, çeyhtım küştı. (ateşte cezve)
 364 Saridü keğbar kimi, oñunı kur'an kimi, ya buni bilecañsen ya bu gece ölecañsen. (Altın)
 364 Tağdan gelü taştan gelü ölmes iki taşın aresinde ölü. (Pire)
 365 Tağdan gelü tağ kimi, kollerı budah kimi, egülü sü işmağe, marılder öküç kimi⁹⁸. (yıldırım)
 366 Tuvar üstünde bi horum⁹⁷ ot. (Sakal)
 367 Tam erhesinde yağlı çörek. (Çörek)
 368 Vırdım küsdi, çeyhdım kusdi. (Kahve)
 369 Yêr altinde kazan keyner. (Karıncı)
 370 Yêr altinde sakkallı heci. (Soğan)
 371 Yattım yattım yatemedim, kahtım kañemedim, killiliyi kil-liye çañmedan yatemedım. (kirpik)
 372 Yol üstüne⁹⁹ sêl koydım, gelene gidene göz koydım. (Ramazan)
 373 Zibilloñte muğaresi, göge çıñe ne'resi. (Horuz)

⁹⁴ kop: Bir uzvun (ekseri el, ayak) sakat kalması

⁹⁵ ıngilde-: sıçırarak yürümek (Bk. 58)

⁹⁶ çeper: çit

⁹⁷ horum: demet (LErz)

⁹⁸ kibi> kimi, Dk.'ta kibi.

⁹⁹ sêl: yufka ekmek pişirmek için kullanılan sac

¹⁰⁰ اِنَّا اَعْطَيْنَاكَ الْكِوْثَرَ * فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَاَنْحَرْ * اِنْ شِئْتَ شَكَ هُوَ الْاَبْتَرُ

BİBLİYOGRAFYA ve KISALTMALAR

- Ana I: H. Zübeyr-İ. Refet, *Anadilden Derlemeler*, I. İstanbul, 1932
 Ana II: H. Koşay-O. Aydın, *Anadilden Derlemeler*, II. Ankara 1952 TDK
 A. Tietze, *Griechische Lehnwörter im anatolischen Türkisch*, Oriens, VIII. c. 204-257. s.
 A. Tietze, *Slavische Lehnwörter in der Türkischen Volkssprache*, Oriens, X.c. 1-47. s.
 A. Tietze, *Direkte arabische Entlehnungen im anatolischen Türkisch*, J.Deny Armağanı, Ankara 1958, 255-333. s TDK.
 A Ağ MG: A.Caferoğlu, *Anadolu Ağızlarında Metathese Gelişmesi*, TDAY, 1955
 A Ed: Yusuf Beg Vezirov, *Azerbeycan Edebiyatına Bir Nazar*, İstanbul, 1337
 Buluç: S. Buluç, *Anadolu Ağızları Bibliyografyası TM. VII-VIII. c. (1942)*
 C. III: A.Caferoğlu, *Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*, İstanbul, 1942
 C. IX: A. Caferoğlu, *Anadolu İlleri Ağızlarından Derlemeler*, İstanbul, 1951
 C. VI: A. Caferoğlu, *Güney-Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*, İstanbul, 1945
 A. Dilaçar, *Azeri Türkçesi*, TDB. III. se. 14-15. sayı 1951
 D, *Divan-ı Lugat-it Türk*, Dizin TDK.
 DS: *Derleme Sözlüğü* A, 1963, B, 1965 TDK.
 DK: M. Ergin, *Dede korkut kitabı*, II Ankara, 1963 TDK.
 FZ: Ziya Şukûn, *Ferhengi Ziya*, İstanbul, 1944
 Gaz: II. Ö.A.Aksoy, *Gaziantep Ağzı* II. c. İstanbul, 1945
 GBAA: Z.Korkmaz, *Güney-Batı Anadolu Ağızları*, Ankara, 1956 DTCF:
 ISA: H.T.Dağlıoğlu, *Ispartada söylenen Atasözleri*, HBH. No: 49, 64, 98, 99, 102
 LErz: F. Kırzioğlu, *Lehçe-i Erzurum*, TDAY, 1962
 LO: A. Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmani*, 1867
 LÇğ: Şeyh Süleyman Efendi, *Lugat-ı Çağatay ve Türki Osmanî*, İstanbul, 1880
 NYA: Z. Korkmaz, *Nevşehir ve Yöresi Ağızları*, 1. c. Ankara 1963, DTCF.

- Sesb: T. Banguoğlu, *Sesbilgisi*, Ankara, 1959, TDK.
 St: F.Steingass, *Persian English Dictionary*, London, 1947
 SDD: *Türkiyede Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi* I,II,III,IV, c. TDK.
 TDM: H. Eren, *Türk Dilinde Metathese*, TDAY, 1953
 TS: *Türkçe Sözlük*. 1959 TDK.
 T: B.A. Yankıoğlu, *Trabzon ve Havalisinden Toplanmış Folklor Malzemesi*, İstanbul 1943
 H. Eren *Anadolu Ağzlarında Rumca, İslavca, ve Arapça Kelimeler*, TDAY. 1960
 N. Üçok, *Genel Fonetik*, İstanbul, 1951 TDCF.
Türk İlmî Transkripsiyon Kılavuzu, MEĞB. İstanbul 1946
Türk Dialektleri Çevriyazı Sistemi, İstanbul, 1945, TDK.
 H. Yacoubian, *English-Armenian and Armenian-English concise dictionary*, 1944 Los. Ang. Calf.
 a: *Arapça*
 e: *Ermenice*
 f: *Farsça*

A

aci 33
 acoğ ét-1
 ac
 -innan 170
 aç-
 -ildi 321
 -er 41,327
 -crem 331
 açoğ 2,179
 ad
 -i 4,32
 -iñ 252
 adem 3
 aferin
 -e 45
 ağ 249

ağaç
 (c)-e 16
 ağar-
 -e 246
 ağaş
 -tan 164
 ağbet (عاقبت)
 -ım 254
 ağe 148,185,192
 ağır 7
 ağle-
 -di 359
 -nũ 178
 ağz
 -i 322
 -mi 353
 -añ 'senin ağzına' 269
 -inde 336
 ah (!) 255,256

ah
 -i 136
 ah-
 -e 287
 -en 214
 ahşem
 -iñ 8
 aj 9,59,174
 al
 -iñ 253
 al-
 -ũ 25
 -dım 339,341
 -em 237
 -di 13
 -en 11,159
 -ullē 'urlar' 131
 -esen 272,273
 -ınmes 340
 -mes 34
 -ene 218
 -e 5
 alçağ 324
 alece 15,325
 'alem (عالم) 10,12
 alış-
 -ti 93
 Allah 158,217,327
 -e 158
 -iñ 360
 allen-
 -ũ 326
 alt
 -inde 369
 -innan 64,252,263
 -i 14
 -imde 23
 -teki 202
 -añ 265
 altun 232,343
 -dũ 60
 anē
 -li 215
 -mĩñ 17
 -si 16
 -mĩze 235
 -ñ 257
 anne-
 -ye 98
 ankır: (angarye?) 205
 apar-
 -ũ 127
 'ar 134
 -li 18,20
 -sizi 19
 -süz 20,59
 -ınnan 18,20
 ar- 'ara-'
 -ye 61
 ard
 -ine 124,230
 -innan 53
 are
 -sınnan 117
 -sinde 364
 -ye 289
 arh
 -i 267
 -e 57
 'arlen-
 -ũ 18
 arpe 176
 arvad
 -imi 34,131
 -i 359
 as-
 -dım 328
 aslan 94
 -danse 209
 aş 21,46,165
 -innan 212
 -i 17
 aş-
 -ti (açtı) 353
 -miş 207
 aşığı 350
 ata
 -ñ 257
 at 23,26
 -im 22

-iñ 25,27
-li 87,316,361
-tan 24,334
at-
-erem 97
-er 174
-esen 232
-ellê 'erler' 135
-mişlê 19
-ende 122
ine 71
ataş
-i 268
avuc
-ünnan 28
avuşle-
-r 180
ay 29,30,113
-inde 15
az 31
-dû 39

B

baba ölç-
-ê 64
baba çih-
-e 258
baba
-si 208
-li 215
-mîñ 259,32
-mi 192
-m 330
baci 33,34
-yi 34
-mnan 170
bağ 36
-dekîni 195
-ler 95
bağle-
-rem 331
bağl-
-ê 189
bağvan 36
bağ- 88,169
-e 152
-ti 55,220

-er 158,356
-me 35
baloh 38,338
baldır 67
bal 3,37,39
banni-
-ye 98
bas-
-di 182
-dım 328
baş 67
-i 17,115
-îmîñ 33
-îmi 46
-iñ 199,260
-îni 41,352
-îne 78,86,102, 141
-îndedü 151
batman 7
Bayrem 148,261,312
bazar
-e 159
be 257,271,280
bê 264,320
bêcar-
-emiyene 39
beg
-iñ 359
Beğdat
-tan 90
beht
-iñ 262
belli
-dû 196
belek 11
belâ
-dan 226
-ñ 238,263
benze-
-r 108,332
berh
-îne 63
-i 202
bermağ 29
(ğ)-iñ 40

beyaz 260
bey
-leri 334
beyhmes 39
bézen-
-ü 201
bıl-
-ü 65,210
-mes 210
-mê 123
-miyen 180,181
-ecaşen 363
-medoği 81
bile 29,97,183
bîrk: bîrk
-idan 147
bîr'
-de 337
-dan 52
bîrn
-îne 171
bîz 10,12,335
-e 113,350
-de 142
-dan 157
-îm 41,336
-îmki 108
bi 42,43,117,366
bin 44,335,341
bin-
-di 24
-en 71
bir
-i 155,338
bişê 340
-niñ 198
biş-
-ê 132
-irdoği 46
bit 47, 167
-i 48
bit-
-er 121
Bittis
-iñ 49

boğ-
-ulmedi 57
-uldi 57
boştan 267
boş 50
boye-
-ndi 347
boy
-nüñ 265
-üñ 267
boz-
-er 42
böyüh
-lê 51
böyüg 215,266
bu 185,315,361
-ni 363
-dür 32
budağ 365
(ğ) iñ 310
bul-
-unü 47
-ünmiye 273
-e 141
-miyesen 261,311
-esen 263,283
-mes 87
burn
-i 27
buzme
-ye 91
bügül: bükül-
-ü 120
C
camus 117
cam
-e 347
can 92
-ine 75
-ımı 218,222
-ne 243
-li 84
-añ 'camna' 217

çatlağ 91
 ceñnem 268
 -e 19
 cennet 268
 ceviz
 -i 157
 çizme
 -ye 91
 ciğer
 -in 269
 culhe 54
 cum'e 53
 cuvan 270
 cüce
 -sıdan 272
 -dan 31
 Ç
 çağır-
 -mişle 80
 ç'al 271
 çap:- koş-
 -ti 55
 -er 361
 -en 70
 çarşembe
 -ye 294
 çaroh 117
 çarş'
 -tan 339,340,341
 çavuş
 -ler 180
 çay 56
 -e 57
 -de 70
 çek-
 -ıldoğ 12
 -er 65,201
 çemirle-
 -ndi 56
 çeper 361
 çerh
 -ine 63
 çeşit 335

çeyh-
 -dım 368
 çib- 40
 -medi 157
 -ende 110
 -en 16
 -e 373
 -e 258
 -ti 31,78,322
 çıkar- 186
 -ü 117
 çırağ 58,70
 çırilde-
 -medan 177
 -e 177
 çirtle-
 (i)-yem 156
 çibin 72
 -im 90
 ç'il
 -lidü 142
 çingir 18,261
 çiyne-
 (i)-yesen 261
 çoh 59
 -tan 172
 çölmek 60
 çömçe 60
 -dan 138
 çörek 367
 çüt 117
 çuvaldız
 -dan 157
 çük 12,261,277
 D
 dabağ 15
 dağid-
 -esen 138
 dağlen-
 -e 55
 daha 121
 de 53,200,348
 degü 102,187
 deg-

-ene 196
 -e 243
 değirman
 -ni 'ını' 62
 degenek 104
 delü
 -nñ 62
 -ye 119
 delüg
 -i 110
 -ân 362
 -e 332
 -üne 189
 -üni 120
 demir
 -çi 127
 deniz 129
 deri
 -dü 342
 derman 141
 -dü 182
 -nñ 273
 derya
 -ye 188
 dert 272,273
 (d)-ine 92,279
 desdele-
 -r 202
 deve 352
 devril-
 -e 310
 -esen 270
 dey-
 -miye 247
 -me 63
 dış
 -i 116
 dışari 40
 -si 342
 di-
 -yesen 285,255
 -miş 19,60
 -dile 77
 -yer 181
 -ye 20,156,125

-mes 146
 dib
 -im 60
 -ine 58,349
 -i 322
 dil
 -siz 354
 -e 13
 dimdig
 -i 145
 dost 76
 (t)-i 67
 dön-
 -me 191
 -üşün 278
 -derü 62
 -sün 63
 du'a 75
 düz 155,207
 düzül-
 -doğ 335
 dünya 65
 düş- 124
 -ti 91,245
 -e 242
 -esen 273-1
 -üre 223
 -miş 92
 -ürmiye 225
 düşman 76
 -i 67
 E
 'Elo 69
 'eba 64
 egül-
 -ü 120,365
 egiri 155
 ehmek 65
 'ekl
 -i 151
 'ekil
 -li 119
 el 71,67
 -i 116

-dan 66,41
el 68
-i 68,133
-e 13,225
-ine 190
-ime 143,242
-imnan 32
-leraan 233
-iñ 232
-leriñ 231
‘elamet 322
-e 292
ele-
-dım 172
ële (öyle) 158,273,272
‘Eli 70
-niñ 26
em-
-miş 242
-mişe 223
‘emi 197
emır 200
emma 288
ên
-ni 123
epse-
-dım 172
er
-im 72,73
-ini 34
‘erebe 125,177
eren
-ner 75
erhe
-m 357
-sinde 367
eri-
-di 328
erkek 74
erüg
-e 332
esgi 76
esgük 228
-dũ 80
-loğun 229

eşin-
-e 78
eşşeg 81,121
-i 82
-e 24,77
-dan 150,
-inkine 108
-iñ 79
et 261
-añ 273-1
-leriñ 275
-tan 343
ët-
-ti 89
-miş 75,36
-tın 306
-mes 134
-miye 222
(d)-e 200
(d)-e 306,140,215
(d)-esen 240
(d)-er 332
(d)-en 134
(d)-em 88
ev
-i 204
-ini 36,63
-e 352
-de 339,336
-dan 112
-iñ 274
-innan 164
-imde 132
evlat 154
-leriñ 234
evliya 161
eye
-si 208
-sinnan 122
-ñ 276
eyhmek 87,128
(g)-iñ 83,277
(g)-i 176
‘eyip 44
‘eyne
-yi 143

‘eynat 89
eyran 213
-im 90,146
ezan
-i 98
ezme
-ye 91
F
Fatme 235
fayde
-si 188
fekir 159
-iñ 5
findoğ 321
fincan 344
fini fini 344
G
gavor (gâvur)
-dan 191
gē ‘gel’ 41
gece 70,114,330
gēcal-
-ũ 81
gēçi 92
gēç-
-e 117,190
-er 126,194
gej 93
gel-
-ũ 85,90,364
-dın 148
-esen 7,279,294
-miye 289
-ene 372
-ende 113
-emes 348
-miş 195
-mes 66,96,98
-en 32,66,202
-ür 346
-ërem 60
-me 97
-di 93
-e 109,252,272

gelin 41
-i 70
geln
-iñ 63
gerdan 77
geş-
-me 94
getür-
-doğ 73
-ũ 193
getir-
-e 162
-mes 107
gêt-
-mes 99
gez-
-er 50,16
-ësen 11
-en 209
-eniñ 145
gıra 125
gır-
-e 127
-mes 189,352
-sın 352
-ende 110
girmi-dört 279
git-
(d)-ërem 186
(d)-erem 358,357
(d)-işiñ 278
giy-
-e 18
gor (mezar) 280,257
-ünde 276,282
-üne 152
gög
-e 373
gör- 35
-em 248
-miyesen 260,268
-di 359
-me 191
-ene 175
-medan 56
-esen 240,234

göşder-	hanım 326,329
-di 77	har'
göt 26,97	-dan 60
-i 4,38,96,140	hat 174
-e 2,163	havar
-üne 29	-aň 272
-üni 41,89	havli
göz 155,372	-ye 161
-aň 'semin gözüne'	heci 370
-üm 35	hek 285
-ünnan 165	hekim 102
-dan 288	-dü 102
-üň 281,287	Helemes Melemes 348
göy	Helep
-de 49	-te 337
-dan 130,145	helal 242,223
göyn	helvá 103
-üňdeki 219	-si 39
günürte	Heno 201
-dan 98	henek 104
-ye 98	hër 109
gül- 121	-li 221
-er 211	heram 129,307
-e 2	herebe
-miye 2	-yi 175
gün 99,240,283	-danse 149
-i 261	her 105,198
-ünde 298	herkes
-üni 234	-iň 106
gündüz 114,335	hër 96
güneş 100	-innanse 8
güven-	hesret
-me 101	-iň 262,277
güz	heste
-ün 244	-loğ 110
ğem 65	hestele-
-süz 69	-r 202
H	Heydo 21,111
ha 9	heyvan
halaşor 284	-de 354
hal	hezret
-deyem 169	-i 236
hali 123	Hıdır 32
-ye 203	hırsız 59,112
han 106,110	hiyar
	-iň 115

hızmakar 192	isi 338,291
Hızır 236	ist'-
Hızan 114	-e 109
Hörsan	iş 124
-de 123	iş-
horoz	-mağa 365
-i 98	işah
horum 366	-leriň 306
hoş 148	(ğ)-e 124
huy	işah 58
-ünnan 25	(ğ)-i 113
	(ğ)-ine 30
i	işit-
i-	-miş 123
-doğ 335	it 76,129,167
-di 350	-i 111
iç-	-iň 130
-e 45	-nan 292
iç	-te 47
-inde 361,353	it-
-i 116,344	-ürü 44
içeri	-irmiş 61
(i)-si 342	K
iki 118,287,349	kaç-
il 350	-er 41
ilân 120,336	kadın 75
imdad	-iň 151
-aň 236,285	kafir 103
in-	kağ-
-er 71	-er 208
-mes 150	-eniň 131
-di 24	-esen 291
-dirü 334	kal-
ine 110	-di 23,111,328
ineğ	-e 265,301
-i 185	-esen 320
inim inim 290	-mes 49,136
inle-	-ü 95,213,113
(i)-yesen 290	kaldür-
insan 121,122	-ü 197
iprat-	(ir)-di 77
-ü 70	kambal 274
irağ 216	kan 256
İran	
-i 50	

-e 347	-ñ 237,238
-añ 293	-dan 226
-li 84	kede 173,194,330
kanun 114	-dñ 175
kapi 179	kedem
-si 110	-li 241
-de 132	keder 83
-nñ 350	kefin 54
-añ 48	keğbar 363
-ye 162	kel 139
-sini 327	kelây
-ler 221	-li 14
kar 134	kember
kar 15,137	-süz 144
-i 49,135	kenter 343
karn	kênare 360
-i 27	kepeg
-indeki 133	-inde 51
-ime 184	kepkere 339
karın 9	kere 142,351
karınce	-yi 143
-ye 136	-si 95
-nñ 134	kere-
kardeş	-yi 135
-i 34	kerem 204
-tñ 33	kerge 187
kaş 10	-dan 145
kaş-	-nñ 15
-ti 353	kervan 126
kaşı (kaşı-) 199	kesap 92
kaşoñ 355	kes- 40,352
(ğ)-i 183	-er 97
-tan 138	keyne-
kat 251	-r 369
katlen-	-mes 118
-ü 82	kıl
kaz	-li 353
-dan 140	-sız 353
-idan 139,133	-de 173
kazan 328,369	-ini 201
-de 118	zullen-
kazan	-ü 333
-ü 65	kılıç
kebap 55	(c)-i 337
keçel: kel 141,147	
keda 99	

kim 2,65,185	-e 156
-ler 65	-süz 159
idan 147	korñ-
-i 363,	-e 20
kımse 146	koy-
-nñ 100	-dum 372
kırñ 149,151	-ulmes 340
-dan 148	kölge
kırmızı 339	-sinde 94,125
kır- 77	-sidü 125
-en 46	körpi
-ildi 347	-sinnan 94
kıtor 296	rudret
kıyamet 298,322	-i 360
-e 292	kul
kız 5,16,181	-añ 85
-i 359	kulañ
kızıl 297,322	(ğ)-innan 349
kilit	kum 74
(d)-i 350	kurban 162,239
Kışmo 142	kurt
ko- 72,94	-tan 292
-me 161	-lere 1,89
-mes 190	kurtan
-memişle 51	-ini 5
koç 118	kuri 4,322
koñ'	kur'an 363
-süne 55	-de 354
kol	kusür
-leri 365	-i 23
komşı 152,154	kus-
-ye 152	-esen 256
-loñtan 228	kuş 105
-nñ 153	kuyroñ 163,328
kondañ	(ğ)-üne 189,200
(ğ)-idan 272	(ğ)-üni 77
konşı 235	kuyi 336
konş'	-nñ 336
-añ 109	kül
konuş-	-üne 153
-ende 121	kürk
-miye 121	-üm 132
Kop	küreyh
-e 150	-tan 135
kop 355	Kürt 161
kor 155,157	-tan 164

(d)-i 48
 küs-
 -di 368
 kütik 107
 M
 mahane 176
 mal 208
 -îmi 167
 malle
 -ye 166
 malik
 -i 359
 man 'bana' 168,169, 356
 mankır 205
 marilde-
 -r 365
 maşe 164
 mat 22
 mehle
 -yi 325
 melâmet 179
 men 172,185,357
 -de 173
 -i 116,160,359
 -kîni 186
 -nan 20,29,97
 menzil 50
 mendil
 -e 340
 mermer 329
 mercan 336,344
 me'rifet
 -îni 77
 mesel 359
 mêve
 -si 95
 mêzer 325
 mi'in
 -îñ 224
 mirat
 -îñ 301
 mızrağ
 -dan 171
 millet

-i 360
 min
 -sız 354
 min min 360
 minare 360
 miskal 44
 -dan 135
 morlen-
 -ü 326
 muğare 148
 -si 373
 muhtaş 222
 -tû 153
 Muhammet 43
 mürad 264,320
 -îñ 300
 -i 219

N

nalên 9
 nâ-merd 94
 -e 222
 ne 11,199,194
 -yîni 187
 -ler 88
 -yi 213
 nefis 103
 nehr
 -i 42
 ne're
 -si 373
 néyle-
 -sın 159
 nice 158
 nizam 114

O

o 358,361
 -ne 158
 -dû 65,79
 -nnan 121,340
 ocağ 78,322,348
 oğl
 -i 67,359

Ö

oğul 208,240
 -dan 250
 oğur
 -li 241
 oğun-
 -û 363
 ol-
 -em 162,239
 -doğ 12
 -di 341,335,339
 -ende 174
 -miyende 174
 -dum 212
 -dise 161
 -miye 154,278
 -suñ 29,90
 -esen 235,280,319
 -se 66
 -mes 129,144,340
 -mesin 159,206
 -e 22,130,241
 -edi 15,46,
 -miyese 266
 -û 38,145,183
 orte
 -ye 98
 -de 11

oruspi

-nîñ 175

osur-

-en 179

ossuroğ

(ğ)-une 82

ot 366

-i 81

otur-

-em 362

-esen 250,282

oğun 80

-um 19

ozan- 114

-û 201

-di 12

ozün 214,244

ög

-âñ 362

-üm 358

ögüt 166

öküz 177,365

-ûñ 187

öl-

-û 170,202

-esen 264

-miş 245

-enîñ 131

-mes 364

-ecahsen 363

ölç-

-ê 64

öli

-ye 178

ört-

-er 41

-îli 179

-ti 182

öyün 66,181

öz 75,141,147

-i 166

-îni 180

P

pace

-dan 31,112

parçe 255,302

paşe 164

papen 70

patle-

-r 140

pavuç 70

pay 79

pêğember

-e 322

peklâvâ 130

-dan 79

piçoç 277

pılav 69

pire 47

pirşak 303

pısto 30
 pi 92,255,277
 piçah 327
 pişig
 -îni 53
 -e 182
 poççig
 -i 351
 poğ 3,168
 -uñ 182
 -üni 3,180
 -de 145
 -um 132
 post 76
 puç 281
 puluç 262
 pungal
 -nñ 305
 püşkül 304

R

rast 294
 ref
 -inan 105
 rehmet 245

S

sabah
 -e 113
 -iñ 8
 saç
 -iñ 246
 sağloğ 217,223
 sağ-
 -e 185
 sahle-
 -ye 226
 -me 59
 sakkal
 -li 370
 -nñ 246
 sal
 -ler 252

sal-
 -er 53
 -miye 318,230
 -di 13
 salın- 9
 sallên-
 -ü 18,326,333
 -e 169
 saldır-
 -ü 197
 san 'sana' 306,307,239
 sandoğ 321
 -teki 184
 sari
 -dü 363
 sat-
 -en 159
 -tın 23
 savoğ 338
 sen 11,185,306
 -i 172,94
 -kini 186
 -de 173
 sene 320
 -nñ 360
 sehet
 -teki 184
 se'tet
 -nñ 279
 seğb
 -i 22
 sekevel
 -i 189
 sekiz
 -inci 320
 sél 74,
 sél 372
 selâmet 179,322
 ser
 -îni 187
 serçe 187
 sev-
 -e 34
 sıçan 189
 -nñ 188

sıç-
 -er 180
 sıh-
 -é 30
 -er 52
 sırfe
 -si 98
 -ye 250
 sıre 358
 sırt
 -ıme 184
 sırğē
 -dü 10
 sısr'
 -é 86
 sış-
 -di 203
 -mağa 87
 sidig
 -inñ 188
 silin-
 -doh 335
 sini
 -de 338
 sofi 190
 soğan 190
 -nan 33
 soğ- 186
 -miye 330
 -er 356
 -tum 349
 -toğ 205
 sore 104,148
 -dan 191
 söy-
 -me 192
 -miyen 192
 söz
 -i 15,130,193
 sufet
 -nñ 308
 sur
 -ññ 308
 sur-
 -en 82
 -é 195

sürt-
 -er 141
 süt 223,242
 -üm 307
 -üni 53
 sü (su) 45,80,94
 -yi 336
 -ler 214
 -yün 336
 süle-
 -me 59
 Ş
 şakşak
 -îni 61
 şar 36
 şaran 256
 şaşı
 -dü 35
 şaş-
 -miş 207
 şeğban 36
 şeke 43
 şekkal
 -i 86
 şenlik 149
 şer
 -i 8
 şey
 -i 51
 şikl
 -ân 258
 şirin 103
 şiş-
 -é 132
 şüşē 242
 T
 tac
 -i 33
 tağnd-
 -é 5
 tağ 194,364
 -dan 364,365

-ler 207,309
 -deki 195
 tağıl-
 -e 305,308
 tağ-
 -esen 251
 tâl 16
 -iñ 310
 talde
 -sidü 25
 tam
 -nan 324
 tane 42
 -yi 112
 tan,
 -ü 120
 tapan 91
 taru 28
 -dû 342
 tar
 -dû 181
 -loğe 101
 tart-
 -er 243
 -elle 'arlar' 135
 taş (dış)
 -iñ 286
 taş 45,196
 -i 6
 -tan 364
 -ine 159
 -e 247
 -iñ 364
 taşşah 12
 tat
 -li 114,340
 tavolo 139,272
 -uñ 140,151
 tayen-
 -di 347
 tayi 197
 tazi
 -dan 133,139
 tek 346
 tene 341

tendür
 -üñ 17
 terle-
 -r. 329
 terazi
 -niñ 198
 tez 71,93
 tezek 293
 tıloğ
 (ğ)-ünde 37
 tıp tıp 332
 tırnağ 311
 (ğ)-iñ 199,247
 tik 282
 tingilde-
 -r 357,358
 tipi
 -ye 162
 toğre-
 -ne 293
 (i)-yen 210
 toğru
 -si 207
 toğhun-
 -e 123
 toğ 312
 toğt
 -i 198
 tolen- (dolan-)
 -dire 162
 toli 344
 tople-
 (i)-yem 238,138
 torpağ 159,313
 -e 232
 toy 144
 -e 80
 -um 66
 -üñ 244,248
 -loğüñ 248
 tökül-
 -e 275,314
 -mes 28
 tök-
 -üle 213,286

-üldi 321
 -esen 304
 tüket-
 -ü 70
 tülki 94,209
 -ye 200
 tül 320
 tuman 260
 Turan
 -i 50
 tur-
 -er 331,346
 -esen 275
 -emes 348
 turş (ekşi) 3
 -tû 146
 tut-
 -eniñ 38
 -tım 349
 tütün
 -ünnan 212
 tuvar 366
 -de 72,351
 -e 355
 tüken
 -ine 127
 tüy
 -unnnan 25

U

uli 4
 un-iki 359
 üned-
 -emes 6
 um-
 -er 79
 -erem 170
 ümmet
 -i 43
 'umr
 -üñ 214
 ur-
 -er 126
 üsgek 9,194
 üst

-i 14,329
 -üne 178
 -ündedü 83
 -añ 253
 -üne 372
 -ünnan 194
 -ünde 10,366
 üstele-
 -r 202
 utan-
 -ü 20,122
 uve
 -ñ 317
 uyanoh
 (ğ)-i 230,318
 ũ
 üç-
 -ürü 112
 -er 105
 üc
 -i 337
 -ünde 260
 üfağ
 (ğ)-i 128
 üne-
 -r 337
 üş-
 -ye 137
 üş 201
 üydür-
 -em 362
 üz 203
 -i 68,268
 -üñ 249,314,315
 -añ 221,220
 -üme 143
 -üne 100
 ler 95
 üzüyh
 -tû 10
 V
 vahd
 -inde 66

vār 198,188
 -loğe 101
 -ki 121
 -se 199
 -di 31
 var-
 -mesin 159
 vayvay
 -li 14
 Veli
 -nün 26
 vēr-
 -en 11,
 -miş 143
 -e 219,217
 -mes 58
 -miyen 229
 -doğı 205
 -ü 166,53
 -doğ 203
 -di 1,89
 verem 204
 vir-
 -er 337
 -mes 100
 -dun 322,368
 -di 57
 -ucuñ 316
 Y
 ya 25,202,263
 yağ 367
 -li 367
 yağ-
 -er 130,324
 -miş 137
 -erdi 15
 yağı 121,154
 -dū 35
 yah-
 -e 152
 -miş 143
 -er 116
 yale-
 -r 52
 yalan
 -çi 207

yaman 154
 yan 259
 yanniş 211
 yani 242
 yan
 e 315
 -i 361
 -inde 25
 yap-
 -er 327
 -mesle 106
 yapı
 -sini 327
 yapış-
 -ti 345
 -oğ 355
 yare
 -si 304
 yardım
 -cın 227
 yar
 -e 160
 yaasi
 -dan 350
 yaş 38,165,322
 -tū 19
 yatoh 319
 (ğ)-un 230
 yat- 114
 -mes 3'0
 -en 209
 -me 94
 -e 276
 -esen 291
 -er 208
 yavut-
 -me 48
 ye-
 (i) -mes 3
 -r 3,65
 -nde 81
 -sen 283
 -nün 183
 -n 210
 yeh'
 -aū 48

yahın
 -nan 96
 yehe-
 -ñ 289
 -ñde 298
 -mi 167
 yehin
 -dū 163
 yēr 88,369
 -i 213
 -e 96,275,345
 -ini 131
 -de 106
 -lidū 142
 -iim 181
 -iñ 268,309
 yeşil 231,360
 -iñ 253
 yetim 211
 yetiş-
 -e 236
 -ti 21
 yılı-
 -er 68
 -ile 317
 yıldız 29
 -iñ 29

yımırte 140
 yi-
 -medim 212
 -mes 69,163,190
 -di 111,167
 -yesen 297
 yiddi 250,320
 yigit
 -te 47
 -iñ 27
 yimah
 (ğ)-e 87
 yimın
 -i 175
 yoğurt 213
 yoh 168,204
 -tū 98
 yol 194,372
 -aū 85
 Z
 zar
 -incisi 319
 zerre 173
 zēstan 272
 zingil 2
 zibil
 -loğı 373